UDC 725.85:796.4(497.113 Novi Sad)”1936/2026”(091)
DOI 10.56461/RMV68.2026.112K
СТРУЧНИ РАД

СОКОЛСКИ ДОМ У НОВОМ САДУ – 90 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА (1936–2026)

Љиљана Костић
Музеј Војводине
ljiljana.kostic@muzejvojvodine.org.rs

Апстракт: Соколски покрет имао је значајну улогу у развоју физичке културе и спорта, као и у ширим друштвеним и културним токовима Војводине. Соколски домови били су средишта спортских, просветних и културних активности. У раду се разматра настанак и развој Соколског дома у Новом Саду поводом деведесетогодишњице његовог постојања. Изградња дома, према пројекту архитекте Ђорђа Табаковића, трајала је две године, а свечано је отворен на Дан уједињења, 1. децембра 1936. године. На основу музејске грађе, стручних радова, доступне литературе и других објављених извора, сагледава се његова улога у спортском, културном и образовном животу града, као и промене кроз које је пролазио у различитим историјским периодима. Посебан значај за тему рада имају предмети из Збирке спорта и физичке културе Војводине, који сведоче о настанку и изградњи Соколског дома у Новом Саду. Историја Соколског дома представља важан део историје соколског покрета и сведочанство о друштвеном и културном развоју Новог Сада током девет деценија.

Кључне речи: Соколски дом, Нови Сад, соколски покрет, Ђорђе Табаковић, међуратна архитектура, Збирка спорта и физичке културе Војводине.

Увод

Соколски дом у Новом Саду, отворен 1936. године, представља значајан део архитектонског, спортског и културног наслеђа града. Историја овог објекта нераскидиво је повезана са развојем соколског покрета у Новом Саду и деловањем Соколског друштва Нови Сад, основаног 1905. године. Више од једног века соколско деловање заснива се на идеји о целовитом развоју појединца, у којем физичко васпитање, образовање, култура и уметност имају подједнако важно место. У складу са таквим схватањем, Соколски дом није био намењен само гимнастици и спорту, већ је осмишљен као савремени мултифункционални простор који је повезивао физичко васпитање и образовање са културно-уметничким и друштвеним животом заједнице.

Пројекат Соколског дома израдио је истакнути новосадски архитекта Ђорђе Табаковић. Зграда је грађена у периоду од 1934. до 1936. године, а свечано је отворена 1. децембра 1936. године. Датум отварања имао је и симболичко значење, будући да се овај датум у тадашњој Краљевини Југославији обележавао као Дан уједињења. Својим архитектонским концептом, просторном организацијом

Архитектонски цртеж уличне фасаде Соколског дома (Архива Соколског друштва „Војводина“)

и техничким решењима, објекат је за време у којем је настао представљао изразито модеран архитектонски израз у Новом Саду.

Историја Соколског дома данас се може сагледати кроз обиман фонд фотографија, докумената и предмета у Музеју Војводине, у Збирци спорта и физичке културе Војводине (даље у тексту ЗСИФКВ), затим у архивској грађи Соколског друштва „Војводина", Соколског културног центра „Соколски дом" у Новом Саду, као и у приватним збиркама. Ова документација, заједно са самом зградом, представља драгоцено сведочанство о развоју соколског покрета, његовим организационим и друштвеним активностима, као и о његовом доприносу историји спорта, културе и друштвеног живота Новог Сада и Војводине.

Настанак Соколског покрета

Соколски покрет настао је у Прагу 1862. године као израз буђења националне свести Чеха у оквиру Хабзбуршке монархије. Његов настанак везује се за период великих политичких, економских и друштвених промена које су, након укидања Баховог апсолутизма, захватиле већину земаља Хабзбуршке монархије.

Оснивач првог Соколског друштва био је историчар уметности Мирослав Тирш, који је, заједно са Јидрихом Фигнером и Емануелом Тонером, покренуо удружење чији је циљ био јачање националног идентитета Чеха кроз гимнастику, атлетику и друге спортске активности. Назив „Сокол" предложио је Емануел Тонер, имајући у виду да је ова птица у словенској традицији и песмама била симбол племенитости, храбрости, окретности и јунаштва. Овако осмишљен Соколски покрет веома брзо се проширио не само у Чешкој, већ и међу другим словенским народима у оквиру Хабзбуршке монархије. Окупљање у соколским друштвима представљало је важан облик националног и културног буђења, кроз који су словенски народи настојали да очувају свој национални идентитет и супротставе се вишевековним процесима германизације.

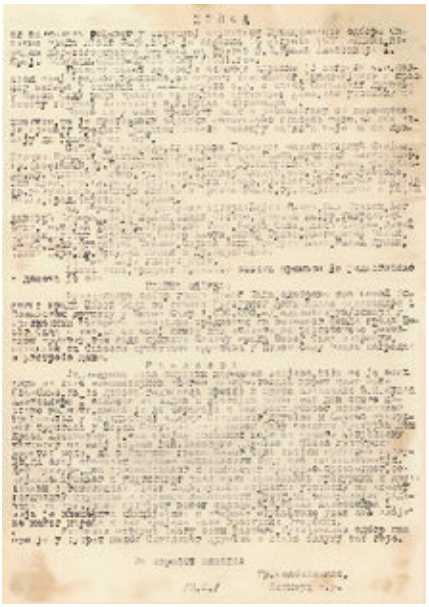
Соколски покрет је истовремено представљао национални покрет, али и спортску организацију која је заступала напредне друштвене идеје. Посебно је истицана равноправност жена и мушкараца, као и верска толеранција. Соколска идеологија била је заснована на идеалима заједништва, дисциплине, физичког и духовног развоја, што су најбоље изражавале кроз крилатице попут „Једнакост, хармонија, братство" и „У здравом телу, здрав дух" (Žutić 1991, 20–22).

У Краљевини Србији соколство се развијало у сасвим другим околностима. Није било културног, економског и политичког притиска на народ. Београдско грађанско друштво за гимнастику променило је име у Београдско гимнастичко друштво „Соко" 1891. године, те је ова измена назива значила и званичан почетак развитка соколства у Србији. Соколство код Срба ширило се и ван граница Краљевине Србије. На територији данашње Војводине прво Соколско друштво је основано у Сремским Карловцима 1904. године. Оснивач је био енергични др Лаза Поповић, градски лекар, са сарадницима Миланом Теодоровићем, Николом Максимовићем, др Стеваном Симеоновићем и другима. Ово је био подстицај за оснивање соколских друштава у Новом Саду и другим местима. У јесен 1905. године, у кафани „Бела лађа", окупила се група српских родољуба која је једногласно закључила да је потребно основати Друштво „Српски соко". Неколико недеља касније, 21. новембра исте године, одржан је још један састанак са истим циљем, овога пута у Хотелу „Фабрија", на месту данашње Команде гарнизона. На том састанку коначно је постигнут договор да се у Новом Саду оснује соколско друштво под именом „Српски соко". Том састанку су присуствовали Стеван Грчић, Стеван Свињарев, др Лаза Марковић, др Младен Свињарев, др Каменко Суботић и др. Почетком 1906. године одржана је оснивачка скупштина и изабрана управа Друштва. За старешину је изабран Марко Вилић, професор, за вођу др Милан Свињарев-Величковић, лекар, а за секретара др Каменко Суботић, библиотекар Матице српске. У време оснивања, Друштво је имало 60 чланова–вежбача. У наредних пет година Друштво се суочавало са проблемима у вези са регистрацијом и званичним одобрењем Правила од стране тадашњих власти, које су захтевале бројне измене, међу којима и промену назива Друштва. Тек у јулу 1911. године одржана је главна ванредна скупштина Друштва, на којој су прихваћене и усвојене предложене измене Краљевског угарског министра унутрашњих послова. У складу са закључцима ове скупштине, тако изме-

њена Правила поднета су 16. августа 1911. године министарству на одобрење. Исте године, 25. октобра, Краљевско министарство унутрашњих послова издало је налог да се Правила „Српског сокола" у Новом Саду усвоје, као и да се назив „Српски соко" замени називом „Соколско друштво" (Protić-Gava i dr. 2015, 45–53).

Од самог оснивања Друштво је вежбало и наступало без свог дома. Прве вежбе су се одржавале у порти Николајевске цркве, док му Матица српска није уступила просторије у својој згради, задужбини Марије Трандафил, где је новосадске соколе затекао Први светски рат (Došen 1936, 14). Друштву је 26. јула 1914. године забрањен рад због израженог националног усмерења, које су власти сматрале потенцијалном претњом. После рата, 1918. године, иако Друштво формално још није било обновљено, вежбало се у малој дворани код „Три круне", на углу Темеринске и Кисачке улице, а касније у гимнастичкој дворани Мушке гимназије. Годину дана касније, 1919. године, обновљен је рад Друштва и вежбачи су се вратили у стару Соколану. Након раста броја чланова новосадским соколима постојеће просторије више нису биле довољне, те су 1924. године одлучили да оснују фонд за грађење Дома. Средства за изградњу Дома прикупљана су донацијама родољубивих грађана, а први значајни износ добијен је када је Банска управа Дунавске бановине помогла са око тадашњих 500.000 динара (Исто). Борба за материјална средства стално се водила континуираним акцијама код општине Нови Сад и других институција. Изградњу Дома помогло је и градско веће Новог Сада којим је председавао др Бранко Борота. Градско веће је у августу 1931. године поводом десетогодишњице устоличења краља Александра I, дало Соколском друштву милион динара као помоћ за градњу дома.

Након израђеног идејног пројекта, закључено је да и поред добијене финансијске помоћи, средства којима располаже Друштво још увек нису довољна за изградњу објекта. Стога је одлучено да се, с обзиром на општи национални и културни значај Дома, укључе сви друштвени слојеви и ван соколских редова, представници власти, националних, културних и просветних установа и поједине угледне личности, како би се у акцији прикупљања добровољних прилога постигао што већи успех. На основу тога је 2. априла 1933. године

Извод из записника Скупштине града Новог Сада (ЗСИФКВ, инв. бр. 2043)

одржана „шира конференција грађанства", где је потврђена оправданост замисли и потреба за њеном реализацијом. Утврђено је да је Дом својина Соколског друштва које као пуноправни власник управља њиме, користи га и којем припадају сви приходи, а Савез културних друштава за своје чланове бесплатно добија просторије за канцеларију. Прикупљање средстава је настављено и током градње објекта (Nikolić, Dulić 2015, 159).

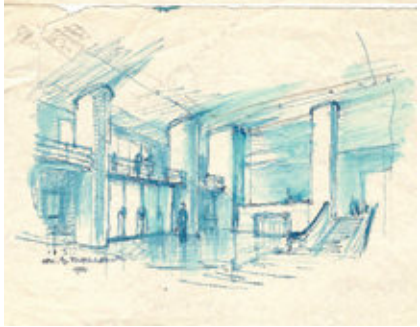
Потврда о уплати прилога за градњу Дома (ЗСИФКВ, инв. бр. 2050)

Изградња Соколског дома

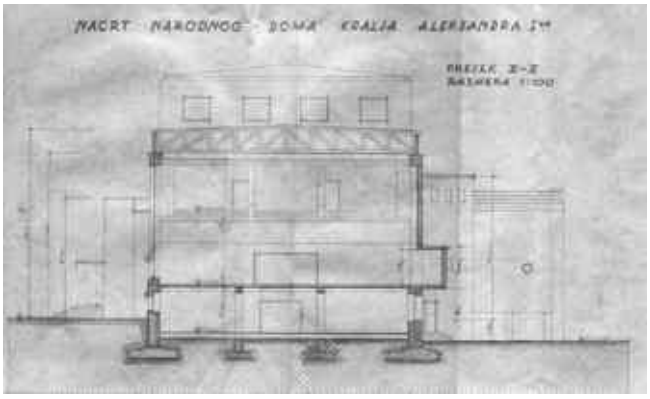
Земљиште за грађење Дома добијено је 1932. године, тако што је учињена замена земљишта, које је Соколско друштво добило раније од града Новог Сада, за земљиште које се налази у блоку улице Тиршове, сликара Даниела, Илије Огњановића и Исе Бајића, величине 6340 м^2 (Protić-Gava i dr. 2015, 71). Према прихваћеним скицама, израда пројекта и предрачуна поверена је архитекти Ђорђу Табаковићу уз сарадњу инж. Душана Тошића, председника грађевинског одбора, који је израдио све статичке прорачуне.

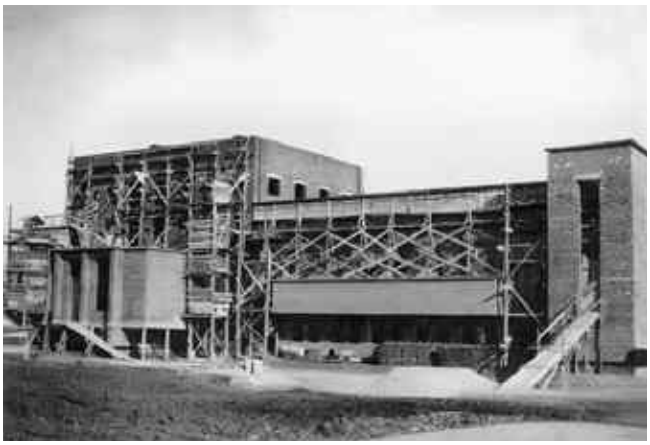

Оригинални цртежи Ђорђа Табаковића за уређење ентеријера Дома (ЗСИФКВ, инв. бр. 2042/1, 2042/2 и 2042/3)

Нацрт пројекта Народног дома краља Александра Ујединитеља (ЗСИФКВ, инв. бр. 2044)

Обимне предузимачке радове извело је предузеће Данила Кањанског. Део послова је изведен бесплатно или уз извесне олакшице, што потврђује значај Дома у друштвеном контексту. Управни одбор друштва је на седници 4. августа 1933. године одобрио поднесен генерални пројекат зграде. Пред крај године су израђени детаљни предрачуни за све радове, а предвиђени су трошкови у износу од 5.754.784 динара (Nikolić, Dulić 2015, 160). Након свих припрема први темељи су постављени 23. августа 1934. године и започети су радови на изградњи.

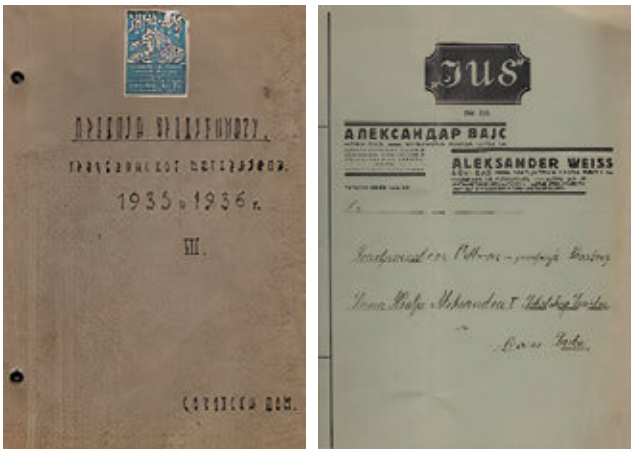

Изглед Дома у току градње
(Архива Соколског друштва „Војводина”)

Након атентата на краља Александра I у Марсељу 1934. године, изградња је добила додатни меморијални карактер, те су се соколи потрудили да њихов дом буде „најлепши, најдостојнији, најизразитији, живи споменик Витешком Краљу”. У ту сврху град Нови Сад даје нови прилог од 1.500.000 динара, а Банска управа даје још 1.000.000 динара.

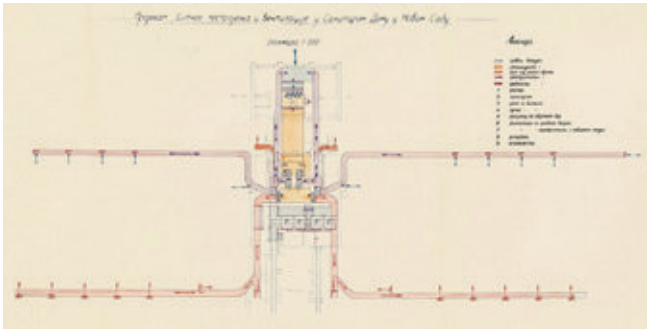
Тако је омогућено даље грађење објекта без прекида (Nikolić, Dulić 2015, 161). Рад у новом Соколском дому почео је 3. новембра 1936, а свечано освећење Дома обављено је 1. децембра 1936. године, на државни празник Дан уједињења. Епископ бачки, др Иринеј Ћирић, уз саслужење свештенства, обавио је чин освећења дома пред рељефом краља Александра који је био смештен у холу зграде. Рељеф, рад вајара Радета Станковића,[1] који је данас неповратно изгубљен, открио је истом приликом изасланик краља Петра II, генерал Чедомир Јовановић. Том приликом било је присутно око 2000 људи, док је половина окупљених, због недостатка простора, морала да остане напољу (Mitrović 2005, 104).

Заједно са радовима, комплетним уређењем и намештајем, целокупни објекат је коштао око 6.000.000 динара. Дом заузима површину од 2.215 м^2 и има запремину од 31.450 м^3. Чињеница да је објекат ових размера завршен за приближно две године говори о жељи, али и о спремности друштва за овакав подухват. Заједничком иницијативом становништва и власти изведен је један од најзначајнијих примера модерне архитектуре на овим просторима. Својим бројним функцијама и квалитетом изградње, зграда се још увек успешно користи у различите намене (Nikolić, Dulić 2015, 161).

Књига грађевинског материјала и документи за грађевински одбор (ЗСИФКВ, инв. бр. 2045 и 2046)

Зграда је пројектована и изграђена из три функционална дела. На левом крилу зграде налази се велика гимнастичка дворана, опремљена најмодернијим справама и реквизитима, са којом је повезана мања сала, а на спрату три просторије, намењене за учионице за смештај полазника течаја, укупног капацитета око 60 особа, које су после рата адаптиране у балетску салу. У сутерену су се налазиле гардеробе са купатилима, одвојене за женско и мушко чланство. У средњем делу сутерена налазила се котларница за централно грејање, као и домарев стан. Цела зграда се грејала помоћу централног грејања са осам котлова, комбиновано топлом водом, паром и топлим ваздухом. У то време, зграда има најмодернију вентилацију с пречишћавањем ваздуха и климатизацијом. Овај систем и данас постоји, али није у функцији.

Пројекат „Клима, постројења и вентилација" у Соколском Дому у Новом Саду (ЗСИФКВ, инв. бр. 2048)

Средњи део приземља испуњавали су велики естетски обликован хол и модерно уређена дворана за позориште лутака, која се користила и за разна предавања и скупове. На првом спрату средњег дела Дома налазиле су просторије за одржавање седница, друштвени музеј и гардероба. На другом спрату биле су канцеларије Соколског друштва и Жупе Нови Сад, Савеза културних друштава, Друштва „Искра" и Студентског југословенског удружења у Новом Саду (Stančić 2017, 461). На десном крилу зграде доминирала је репрезентативна дворана намењена свечаним скуповима, популарним Соколским академијама, традиционалним свечаностима и другим приредбама. У сутерену овог крила налазио се и ресторан. Занимљив је и склад у односу површина намењених различитим потребама. Гимнастичка дворана са пратећим просторијама и репрезентативна дворана имале су истоветну површину, од по 531 м^2 (Nikolić, Dulić 2015, 163–165).

[1] Радета Станковић је 1933. године завршио Краљевску академију за умјетност и обрт у Загребу, у класи чувеног вајара Ивана Мештровића. Претпоставља се да је овај рељеф његово дело.

У дворишту је било вежбалиште на отвореним теренима за атлетику, гимнастику, одбојку и друге активности. Преко зиме ова површина је, зависно од температуре, постајала ледена површина, која се користила за клизање и хокеј на леду. У овако опремљеном дому Соколско друштво је најзад могло да развија своје активности у свим правцима и да омогући својим члановима сваку врсту телесног и духовног развоја.

Што се тиче спољашњег изгледа зграде, Табаковић се опредељује за модерну архитектуру. Њен једноставнији изглед и економичнији приступ одговарали су тадашњим друштвеним и економским условима. На тај начин, зграда се ненаметљиво уклапа у историјски изглед и равничарску урбану структуру Новог Сада. Соколски дом је углавном изграђен од армираног бетона, док су зидови рађени од опеке. Велике стаклене површине, постављене у облику вертикалних трака на бочним странама зграде, додатно истичу њен модеран изглед. И остали елементи зграде осмишљени су у складу са принципима модерне архитектуре, где облик зграде произилази из њене намене и начина градње. На фасади се посебно истиче квалитетна црвена опека која није омалтерисана, а комбинована је са плочама од природног камена. Камен је коришћен на централном, улазном делу зграде, око великих прозора на главној фасади, као и у доњем делу објекта. На централном делу уличне фасаде некада се налазио високо постављен натпис „Краљу ујединитељу". После Другог светског рата натпис је уклоњен из идеолошких разлога. Током рата на згради је стајао натпис „Levente otthon", а касније је постављен натпис „Дом културе". Оригинални натпис „Краљу ујединитељу" враћен је 2007. године (Nikolić, Dulić 2015, 164).

Дом за време мађарске окупације са натписом „Levente otthon" (Архива Соколског друштва „Војводина")

Изглед Дома (Архива Соколског друштва „Војводина")

Приликом пројектовања Дома, Табаковић се делимично угледао и на конкурсни пројекат архитекте Николе Добровића за Новосадско позориште, посебно у обликовању улазног дела зграде (Mitrović 2005, 105). Слично решење примењено је и код приступа Соколском дому. Испред зграде налази се пространо отворено степениште које излази ван основног габарита објекта. Оно није имало само практичну функцију, већ је доприносило и свечанијем и репрезентативнијем изгледу улаза.

Његов настанак треба посматрати и у ширем контексту урбанистичког ширења и модернизације центра Новог Сада. Паралелно са изградњом Дома, радило се и на проширењу главног градског трга, док се урбани простор града постепено отварао према Дунаву. Објекат је представљао значајан елемент у обликовању и даљем развоју градског простора.

Културни и друштвени значај Соколског дома

За целовито сагледавање значаја Соколског дома и његове улоге у друштвеном и културном животу Новог Сада неопходно је размотрити друштвено-политичке и културне прилике у којима је овај објекат настао. Соколски дом, подигнут у периоду 1934–1936. године, није представљао искључиво простор намењен телесном васпитању и делатности Соколског друштва, већ је од самог почетка замишљен као једно од средишта јавног, културног и друштвеног живота града. Сложеност друштвеног контекста у којем је Дом настао нарочито је упечатљиво представљена у тексту Драгутина Д. Дошена из 1936. године. Његова запажања сведоче о осећању друштвене нестабилности, духовне несигурности и кризе традиционалних вредности које је обележавало међуратно раздобље. У таквим околностима, подизање народних и културних домова тумачено је као потреба од ширег друштвеног значаја, јер је требало да они представљају места окупљања, просвећивања и обликовања колективних вредности.

Културна функција Соколског дома нарочито је дошла до изражаја у његовој улози места сусрета различитих организација и институција. Дом није био осмишљен да буде коришћен у оквиру једног спортског друштва, већ је током свог постојања представљао простор у којем су се одвијале различите културне и јавне активности. Новосадско соколско друштво имало је пионирску улогу у развоју луткарства на простору Војводине. У оквиру Соколског дома била је уређена посебна сала за извођење луткарских представа, што јасно сведочи о настојању друштва да луткарство уврсти у своје културно-просветне активности и допринесе његовом развоју и популаризацији. После Другог светског рата позориште је радило као Војвођанско позориште лутака, затим као Градско позориште лутака, Позориште лутака, а од 1968. као Позориште младих. Године 1991. основана је Драмска сцена, а данас постоје Драмска и Сцена за децу. Такође, Српско народно позориште користило је простор Соколског дома све до изградње сопствене зграде 1981. године, што значи да је објекат деценијама учествовао у континуитету позоришног и културног живота Новог Сада.

Историја Соколског дома истовремено одражава сложене политичке и друштвене промене кроз које је Нови Сад пролазио током XX века. Његова функција и корисници мењали су се у складу са променама друштвеног система, али је објекат у различитим периодима настављао да служи културним, спортским и јавним потребама. Забрањено од окупатора 1941. године, Соколско друштво у Новом Саду никад се више није обновило. За време рације јануара 1942. из Соколског дома одведен је са својим бројним соколима на обалу Дунава и стрељан др Игњат Павлас са својом супругом. Након Другог светског рата, Соколски дом у Новом Саду је проглашен општенародном имовином, а у новом систему неке методе соколског рада постале су застареле само зато што су настале пре него што је формирано ново гледање на физичку културу. Објекат је у наредном периоду користило Друштво за телесно васпитање „Партизан". У новом социјалистичком уређењу гимнастика је као спортска дисциплина заузимала централно место у програму друштва, које се у послератном периоду континуирано развијало, како у погледу масовности, тако и у погледу квалитета спортског рада. У јануару 1951. године Соколски дом предат је на коришћење Првом гимнастичком друштву. Исте године, Гимнастички савез Југославије променио је назив у „Партизан", што је условило и промену назива новосадског друштва. Од 1952. године оно делује под називом Друштво за телесно васпитање „Партизан I", настављајући да развија гимна-

стичке програме намењене деци и одраслима, као и спортску гимнастику. После скоро 50 година послератног постојања и рада под различитим именима, скупштина Гимнастичког клуба Војводина на својој седници 10. марта 1992. године доноси одлуку о враћању изворног имена Соколско друштво. Скупштина града Новог Сада донела је 1997. године одлуку о преносу права коришћења Соколског дома на Соколско друштво „Војводина" – Нови Сад.[2]

Правилник о употреби и руковању Народним домом краља Александра I у Новом Саду, седница Савеза културних друштава у Новом Саду, 1932. (ЗСИФКВ, инв. бр. 1737)

Међутим, 2000. године Друштву је право коришћења Соколског дома додељено на период од десет година. Дугорочни циљ Соколског друштва „Војводина" био је да се право коришћења објекта утврди на неодређено време, како би се обезбедила стабилност у његовом функционисању и како даљи рад Друштва не би зависио од промена друштвених околности и политичких прилика. По истеку десетогодишњег периода, просторије које Соколско друштво непосредно није користило преузело је ЈП „Пословни простор Нови Сад". Овим је доведено у питање даље функционисање Друштва, имајући у виду да су приходи од издавања тих просторија, од изградње објекта, па све до њиховог преузимања, били намењени не само покривању текућих трошкова одржавања Соколског дома, већ и обезбеђивању средстава за рад Друштва и његових чланова (Nikolić, Dulić 2015, 167).

Значај јубилеја – 90 година постојања

Девет деценија непрекидног постојања овог здања сведоче о његовој изузетној улози у развоју спортског, просветног, културног и друштвеног живота Новог Сада, као и о трајности идеја на којима је соколски покрет био заснован.

Соколско друштво у Новом Саду основано је 1905. године, његов развој током првих деценија XX века био је усмерен како ка телесном васпитању и гимнастици, тако и ка свеобухватном просветном и културном деловању. Изградња Соколског дома од 1934. до 1936. године представљала је један од значајних подухвата у урбаном и културном развоју међуратног Новог Сада. Дом је подигнут као Народни спомен-дом краљу Александру I Ујединитељу, а његова изградња била је повезана са ширим процесом преображаја градског центра и његовог просторног усмерења ка Дунаву. Зграда није била само место за вежбање и окупљање сокола, већ и значајан елеменат урбане физиономије града.

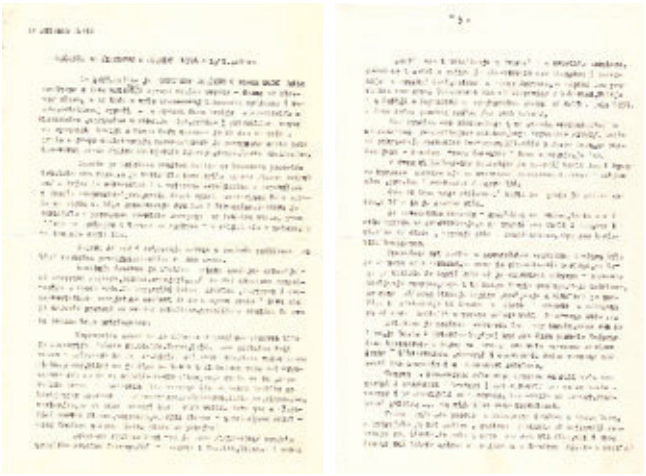
Посебну вредност Соколском дому даје његова архитектура. Пројектовао га је архитекта Ђорђе Табаковић, један од најзначајнијих представника модерне архитектуре на простору Војводине. Објекат се убраја међу најзначајније споменике новосадске међуратне архитектуре, како због својих архитектонско-стилских особености, тако и због квалитета градње и вишенаменске функције коју је задржао током деценија.

Значај Дома не може се сагледати искључиво кроз његову архитектонску и урбанистичку вредност. Његов значај у историјском контексту првенствено произлази из улоге коју је имао као институционално и просторно средиште ширег друштвеног покрета. У Соколском дому преплитали су се спорт, просвета, култура и друштвени живот, чинећи овај простор важним местом окупљања и деловања грађана.

Новосадско Соколско друштво, поред гимнастике, развијало је и музичке, позоришне, пливач-

[2] Велики утицај на одлуку Скупштине града Новог Сада о преносу права коришћења Соколског дома имао је Правилник о употреби и руковању Народним Домом Краља Александра I (који је данас део Збирке спорта и физичке културе Војводине) и у којем изричито стоји да је дом својина Соколског друштва у Новом Саду.

ке, стрељачке и друге секције, чиме је Дом прерастао оквире спортског објекта и постао место свеобухватног телесног, духовног и културног васпитања. На тај начин, његов значај није био ограничен на појединачне активности, већ се огледао у обликовању друштвеног и културног живота више генерација Новосађана.[3]

Прва и трећа страна рукописа др Миленка Палића „Сећање на соколе 1938–1941." (ЗСИФКВ, инв. бр. 2047)

Девет деценија постојања треба посматрати као прилику за сагледавање континуитета једне институције кроз различите историјске епохе. Соколски дом је преживео драматичне политичке, друштвене и идеолошке промене XX века, Други светски рат, послератну трансформацију друштвеног система и промене у организацији спорта и културе. Иако је његова намена у појединим периодима била измењена, основна вредност објекта као места окупљања, физичког васпитања и друштвеног живота није нестала.

Посматран у ширем историјском контексту, Соколски дом представља сведочанство о развоју модерног грађанског друштва у Новом Саду. Његова историја показује на који начин су спортска и културна удружења у првој половини XX века преузимала важну улогу у образовању грађана, организовању слободног времена и изградњи колективног идентитета. Због тога историја Соколског дома истовремено представља и део историје самог Новог Сада.

[3] О разноврсним активностима које су се одвијале у Соколском дому сведоче и рукописна сећања др Миленка Палића, која се чувају у Музеју Војводине.

Његова друштвена и архитектонска вредност препозната је и у оквиру система заштите културних добара Републике Србије. Одлуком Владе Републике Србије из октобра 2002. године, зграда Соколског дома је званично проглашена за споменик културе (Влада Републике Србије 2002, 14). Тиме је Соколском дому додељен статус заштићеног културног добра, што је потврдило његов историјски, архитектонски и културни значај у контексту развоја Новог Сада.

Скоро читав век постојања једног здања подразумева континуитет генерација које су га градиле, користиле, чувале и прилагођавале потребама свога времена. У том смислу, Соколски дом представља својеврсно место колективног сећања, у којем су сачувани трагови различитих периода градске и националне историје. Његова вредност није само у старости, већ у чињеници да је остао активан простор живота и рада.

Посебан значај ових 90 година огледа се и у чињеници да Соколско друштво „Војводина", у оквиру којег ради и Соколски културни центар „Соколски дом", и данас наставља да користи Дом као место спортског и друштвеног деловања.

Закључак

Соколски дом у Новом Саду, након девет деценија постојања, сведочи о архитектонском, друштвеном и културном развоју града. Настао као резултат колективне иницијативе и заједничког деловања, он уједно одражава вредности заједнице која га је подигла. У томе је и једна од његових најзначајнијих порука: појединац својим деловањем може допринети остварењу циљева важних за читаву заједницу. Изградња Дома у релативно кратком периоду сведочи о високом степену организованости, истрајности и заједничке одговорности тадашњег друштва. Насупрот томе, савремени друштвени контекст све више карактеришу индивидуализам и усмереност ка остваривању појединачних интереса, док се јавни простор и објекти од друштвеног значаја често посматрају превасходно кроз призму економске исплативости. На тај начин архитектура може изгубити једну од својих суштинских улога: да ствара простор за сусрет и заједништво, културне и спортске активности и друштвени развој. Соколски дом је током свог постојања био управо такав простор. У њему су гене-

рације младих кроз вежбање и заједничке активности развијале физичке способности, дисциплину, истрајност, одговорност и такмичарски дух. Иако соколство данас нема друштвени значај какав је имало у време оснивања и изградње Дома, његове основне вредности и даље су присутне. Спортски и рекреативни програми који се у Дому одвијају настављају традицију неговања телесне културе и заједништва.

Посебан значај Соколског дома произилази и из његовог урбанистичког положаја. Његова изградња била је део ширег процеса отварања Новог Сада према Дунаву и представљала је важан елемент у формирању и даљем развоју овог дела градске структуре. Истовремено, очувани слободни простор спортског терена испред објекта представља изузетну вредност у контексту савремене, густо изграђене градске матрице. Тај простор није само неизграђена површина већ саставни део целине Соколског дома и његовог историјског и друштвеног идентитета. Будућност Соколског дома не би требало да се посматра искључиво кроз могућност промене његове намене или економску вредност земљишта на којем се налази. Деведесет година постојања потврђује да вредност једног објекта може далеко превазићи његову непосредну материјалну или тржишну вредност. Одговарајућим и промишљеним приступом могуће је унапредити постојеће просторне и функционалне капацитете, очувати његове препознатљиве архитектонске и урбанистичке вредности и истовремено омогућити његово прилагођавање савременим потребама.

Соколски дом зато не треба посматрати као остатак једног прошлог времена, већ као живи део градске структуре који има потенцијал да и у будућности буде простор сусрета, спорта, културе и друштвеног живота. Очување његове целине, укључујући и припадајући слободни простор, представља не само питање заштите архитектонског наслеђа, већ и питање односа савременог друштва према заједничким вредностима. После скоро целог века, Соколски дом и даље сведочи о снази колективне иницијативе и подсећа да архитектура највећу вредност остварује онда када служи човеку и заједници.

ЛИТЕРАТУРА

Došen, Dragutin D. *Osvećenje Narodnog Spomen-doma Kralja Aleksandra I ujedinitelja u Novom Sadu I-XII--1936*. Novi Sad: Štamparija Dunavske banovine 1936.

Žutić, Nikola. 1991. *Sokoli i ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: Angrotrade. (ćir.)

Nikolić, Dimitrije, i Olivera Dulić. 2015. „Uloga i značaj Sokolskog doma u razvoju Novog Sada." *Zbornik radova Građevinskog fakulteta* 27: 155–170. (ćir.)

Mitrović, Vladimir. 2005. *Arhitekta Đorđe Tabaković*. Petrovaradin: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture.

Vlada Republike Srbije. 2002. „Odluka o utvrđivanju zgrade Sokolskog doma u Novom Sadu za spomenik kulture." *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 73, 5. novembar, 14. (ćir.)

Stančić, Donka. 2017. *Novi Sad od kuće do kuće*. Novi Sad: „Бечкерек". (ćir.)

Protić-Gava Branka, Paunović Jovan, Kovačev Miroslav. 2015. *110 godina novosadskog sokolskog društva i 164 godine gimnastike u Novom Sadu*. Novi Sad: Muzej Vojvodine. (ćir.)

Ljiljana Kostić, Museum of Vojvodina

SOKOLSKI DOM IN NOVI SAD – 90 YEARS OF EXISTENCE (1936–2026)

Summary

The Sokolski Dom in Novi Sad, opened in 1936, represents an important part of the city's architectural, sporting and cultural heritage. Its history is inseparably connected with the Sokol Society of Novi Sad, founded in 1905 (whose tradition is carried on today by the Sokol Society "Vojvodina"), and with more than a century of continuous activity rooted in the belief that physical culture, education, culture and the arts are essential to

the development of the individual and the community. It was intended not simply as a gymnastics hall or sports facility, but as a modern multifunctional centre bringing together sport, education, culture and social life.

Designed by the prominent Novi Sad architect Đorđe Tabaković, the building was constructed over two years (1934–1936) and officially opened on 1 December, 1936. At the time, this date was celebrated as Unification Day, a major state holiday. The building was exceptionally modern for its time, both architecturally and technically, and represented one of the most ambitious public buildings in Novi Sad. Its monumental modernist architecture and multifunctional character provided spaces for gymnastics and physical education, cultural and educational activities, as well as theatre and other community programmes. The Dom therefore reflected the broader Sokol idea that physical development, education and culture should form an integral part of community life.

Particularly important was the cultural role of the building. The Novi Sad Sokol Society played a pioneering role in the development of puppet theatre in the region, and a dedicated puppet-theatre hall was incorporated into the Dom. Thus, from its earliest days, the building brought together gymnastics and sport with theatre, puppetry, education and the arts. This multifunctional character remains one of the defining qualities of the Sokolski Dom.

The history of the Dom is also documented through a rich body of photographs, documents, objects and other artefacts preserved in the collections of the Museum of Vojvodina, particularly in its collection dedicated to the history of physical culture and sport in Vojvodina, as well as in the archives of the Sokol Society "Vojvodina" and the Sokol Cultural Centre "Sokolski dom" in Novi Sad, and in private collections. Together with the building itself, this material provides valuable evidence of more than a century of Sokol activity and its contribution to the history of Novi Sad and Vojvodina.

The building was designated a cultural monument in 2002 in recognition of its architectural, historical and cultural significance. Its heritage value, however, extends beyond the protected building. Through its archives, preserved artefacts and continued activities, it can also be understood as a living museum of sport and culture, in which historical heritage remains connected with contemporary life.

Today, the Sokol Society "Vojvodina" and the Sokol Cultural Centre "Sokolski dom" continue to develop the Dom as an active space for gymnastics and sport, culture, education, puppetry, the performing arts, work with children and young people, social inclusion and other community activities. The continuity of the Sokol Society since 1905 demonstrates that preserving heritage does not mean freezing it in the past. Each generation carries forward its fundamental values while adding new ideas, forms of cooperation and contemporary practices.

The 90th anniversary of the Sokolski Dom is therefore an opportunity to recognise not only the historical importance of an exceptional building, but also its continuing role in the life of Novi Sad. Its preservation means protecting both a monument and a living heritage, ensuring that the Dom remains a place of sport, culture, education, creativity and community for future generations.